

PRILOG TOPOGRAFIJI ILIRSKO-RIMSKOG EPIDAURA
s posebnim obzirom na nova istraživanja

**Beitrag zur Topographie des illyrisch-römischen Epidaurum
mit Rücksicht auf neue Forschungen**

ALEKSANDRA FABER

Današnji Cavtat smješten je na južnoj padini istaknutog poluotoka između dvije uvale Tihe i Luke (sl. 1, T. I a, b). Izgrađena gradska površina na poluotoku poklapa se s površinom srednjovjekovnog naselja, koje je podignuto polovicom 15. st. pod zaštitom Dubrovnika kao zbijeg za porodice s osamljenih vlasteoskih imanja u Konavljima. Ovo srednjovjekovno naselje bilo je planirano u prilično pravilnom ortogonalnom rasteru izduženih parcela smjera sjever—jug koje se nižu uz glavnu ulicu. Istočni dio grada, tj. onaj prema kopnu, zaštitile su zidine koje je s vanjske strane (s istoka) pratio oko 20 m široki jarak.¹⁾

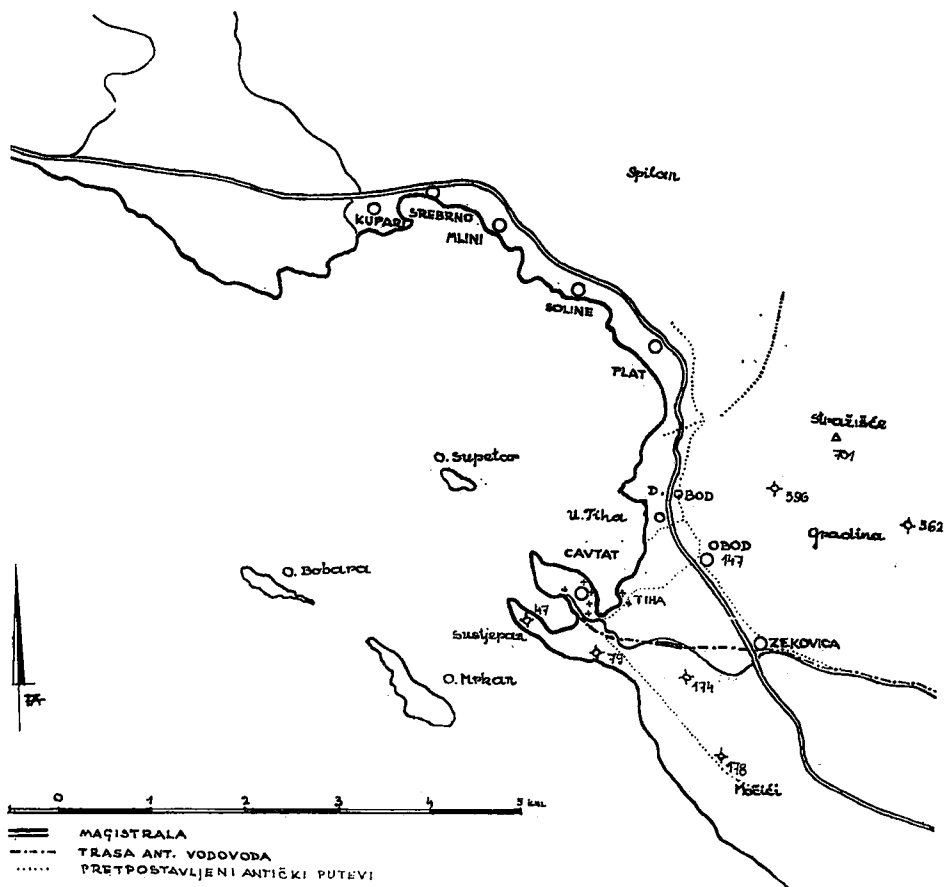
Na tom se poluotoku prostirao i antički Epidaurum.²⁾ Površinske nalaze rimske arhitekture pratimo na čitavom poluotoku (sl. 2), a vjerojatno je u antičko doba bila nastanjena i obala uz uvalu Tiha, što potvrđuju mjestimični nalazi, ali ovdje ne pretpostavljamo uže gradsko područje nego predio vila (villae rusticae) i ostalih vangradskih objekata. Prostrano polje u Tihoj bilo je po svoj prilici i u antičko doba korišteno za zemljoradnju te nije bilo izgrađeno kako neki autori to navode.³⁾

Tradicija o potonulom gradu u uvali Tiha i pored podmorskih istraživanja vršenih u 1959. god.⁴⁾ nije naučno fundirana da bi nam mogla poslužiti kao putokaz u određivanju položaja antičkog grada. U moru ima nekih nesumnjivih tragova ziđa, jedan takav utvrđen je i nedavno; zid je vjerojatno pripadao nekom pristanišnom objektu, lukobranu ili slično, dok se jedan sumnjivi, neprirodni plato proteže ispod morske površine i oko rta Prakiljevac na istočnoj strani Čiste Luke.⁵⁾ Spuštanje morske obale na Jadranu poznata je pojava i nije neobično da je i dio arhitekture i puteva uz obalu u Cavtatu dospio vremenom ispod nivoa mora. Ne utvrđeni su, međutim, navodi da bi čitav jedan dio morskog dna u Tihoj bio prepleten mrežom puteva i zidova koji bi omogućili bilo kakvo suvislo međusobno povezivanje određenih površina »grčkog grada«.

Obližnja uzvisina Obod koja prati sjeverni rub polja u Tihoj bila je vjerojatno također naseljena, jer se u površinskim nalazima javlja gruba rimska keramika, izmiješana s fragmentima prehistorijske gradinske keramike. Ova posljednja nalazi se pogotovo prema vrhu Oboda i uz njegovu jugozapadnu padinu. I konfiguracija terena i izvor voda kao i u stijenu usječeni tlocrti nekadašnjih objekata (sl. 3), koji se tu i tamo pojavljuju uz rub malih polja i vrtova, vode nas tragom nekadašnjeg naselja. Poslije rata pronađeno je tu uz rub brijege, prilikom gradnje

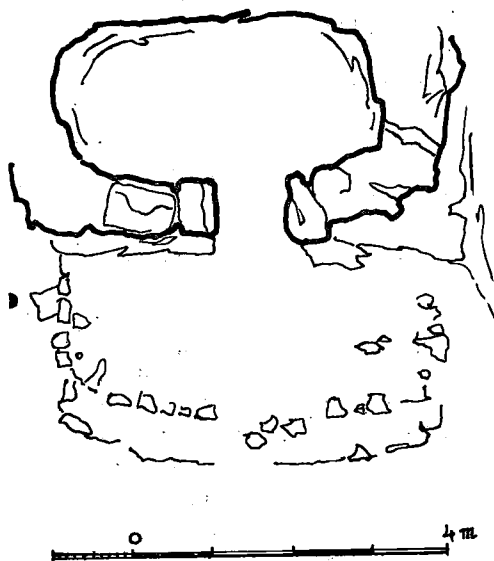
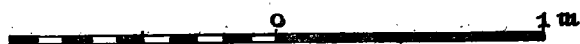
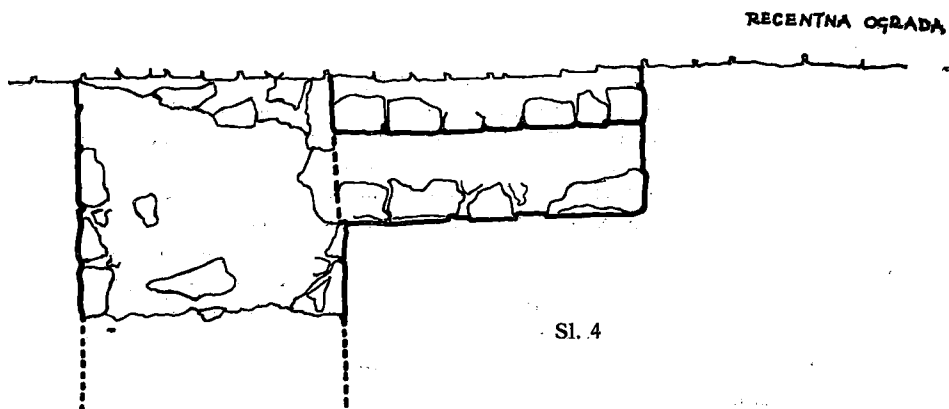
današnjeg hotela »Epidaurus« dosta prehistorijskog materijala: gradinska keramika, bronzane narukvice i sl., također i jedan srebrni novac sicilskog grada Akragasa.⁶⁾

Na Obodu se javlja još jedan vrlo zanimljiv antički objekt — ruševine tzv. »kule Sutivan«, o kojoj će još kasnije biti riječ. Razni su autori ruševine interpretirali kao grobnicu ili čak kao dio obrambenog bedema. Njezin je položaj, međutim, strateški posve neopravdan, jer se sa sjeverne strane »kule« teren penje te i linija pretpostavljenog »bedema« postaje neopravdana, ukoliko bi on obuhvaćao

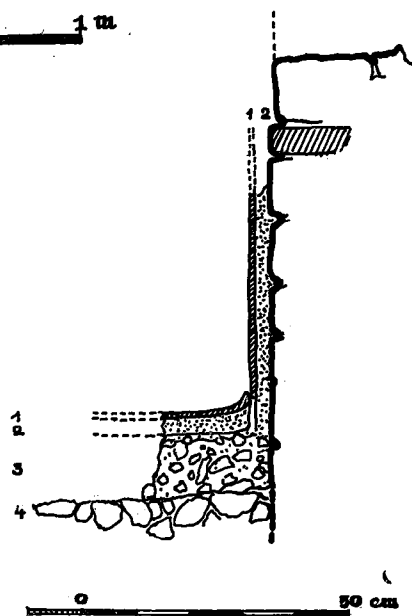

Sl. 1) Situacija Cavtata (prema karti 1 : 50000)

ravnici i Cavtat pred sobom.⁷⁾ U ruševinama je, prema Evansu, pronađen poznati natpis namjesnika Dolabele, zajedno s fragmentima jedne statue.⁸⁾ Objekt nosi građevne karakteristike antičke cisterne, ali je u kasnije doba pregrađen u kapelu koja je bila posvećena sv. Ivanu. Nije isključeno da je antički natpis dospio ovamo prilikom adaptacije.

OBALNI PUT

Sl. 3) Jedan od primitivnih objekata na Obodu; Sl. 4) Detalj masivnog antičkog zida (plan 2 br. 1) sa prigradenom istakom; Sl. 5) Detalj presjeka piscine (plan 2 br. 2)

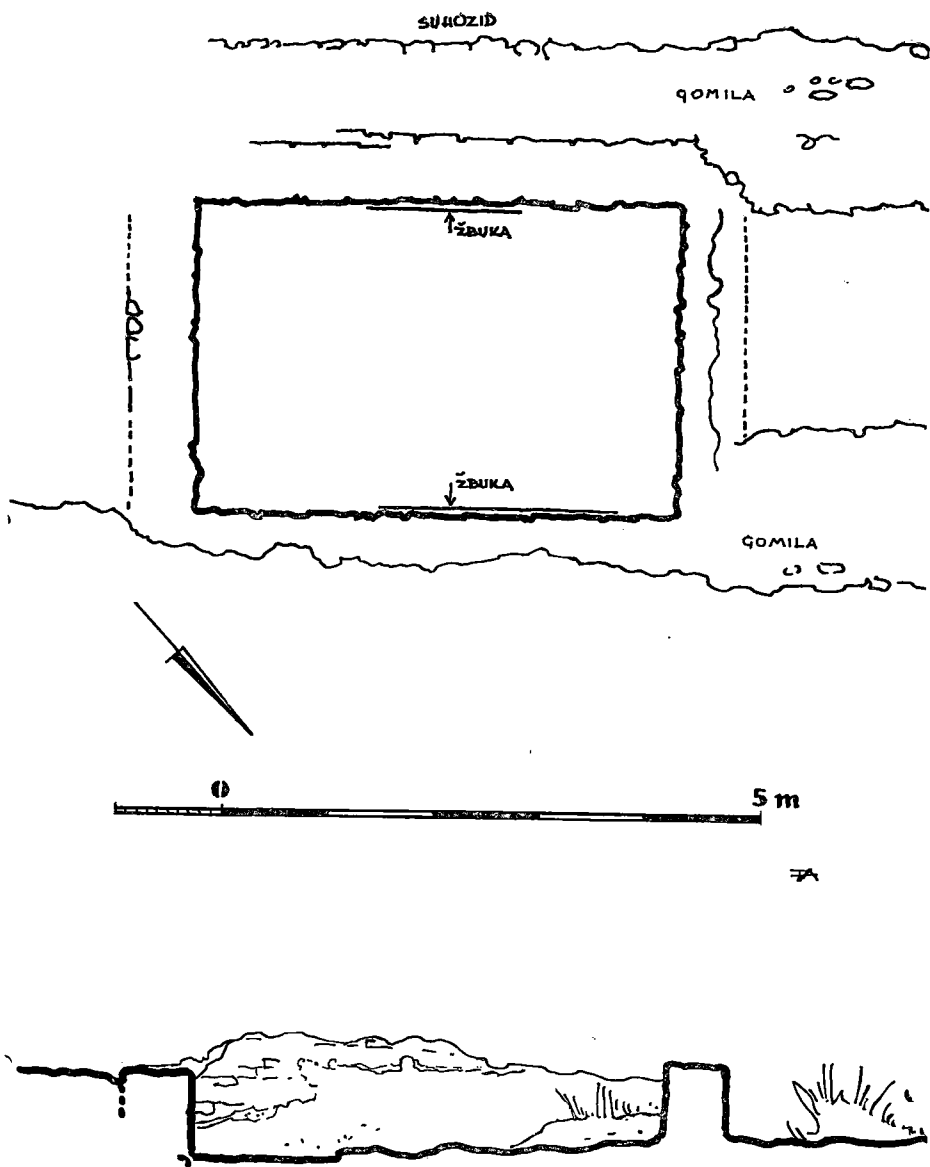
Uz pitanje rasprostranjenosti antičkog naselja moramo spomenuti i poluotok Sustjepan koji prema jugu zatvara cavtatsku luku. Zapadna, krajnja polovica poluotoka nije bila povoljna za stanovanje, sjeverna je strana prilično izložena buri, a južna se strmo ruši u more. Tek je istočni dio poluotoka, tj. onaj koji zatvara luku, pogodniji za izgradnju a tu se i javljaju tragovi usjeka i terase kao ostaci građevne aktivnosti. Površinski nalazi nisu pristupačni jer je sav teren obrastao gustom makijom te se ne može utvrditi da li zidovi pripadaju stambenoj ili vrtnoj arhitekturi, niti se može odrediti doba. U arhivskoj građi cavtatske zbirke Histijskog instituta JAZU u Dubrovniku spominju se na Sustjepanu i piscine, a navodi se i nalaz mozaika u dnu zaljeva. Još nam jedan podatak potvrđuje naseljenost i ovog područja u antičko doba, a to je odvojak rimskog vodovoda koji je Evans u svom planu označio u smjeru prema Sustjepanu.

Ovo bi u grubim crtama bile površine koje je zapremalo antičko naselje, bilo u sukcesivnoj izgradnji, bilo u doba svog najjačeg razvoja. No u kojem se smjeru naselje širilo, u kojem dijelu možemo očekivati najstariju gradsku površinu? Teško je donositi neke zaključke na osnovu oskudnih topografskih podataka s kojima danas raspolazemo; pokušajmo ipak nešto utvrditi pomoću nekropole, (sl. 2 i T. IV b) odnosno pojedinih grobova koji su danas poznati i pristupačni, ali nažalost nisu više intaktni te nam tačnija datacija prema grobnim priložima nije moguća.

Antička nekropola proteže se na vrlo dugačkom potezu — od polovice cavtatskog poluotoka pa sve do zaljeva u Tihoj. Najraniji grobovi, i to kamene i keramičke urne, javljaju se nešto južnije od današnjeg groblja, u vrtu franjevačkog samostana.⁹⁾ Drugi tip antičkih grobova koji su uklesani u živac u vidu rake ili su građeni od kamena i žbuke (T. IV b), pojavljuje se po pustim parcelama na grebenu poluotoka, a i unutar ulica i dvorišta, dakle, na površini čitavog današnjeg grada. S obzirom na lokaciju najranijih grobova moglo bi se zaključiti da je u rano carsko doba naselje zapremalo vjerojatno samo zapadnu polovicu poluotoka, te bismo baš istočno od današnjeg groblja imali tražiti potez *bedema* iz tog vremena. U neposrednoj blizini primjećuju se, uz obalni put što vodi prema zapadnom rtu, isprekidani tragovi masivnog zida od kojeg je sačuvana samo još jezgra dok je vanjski plašt nestao. Možda je to ostatak priobalnog utvrđenja (sl. 4 i T. II b).

Na osnovu avionske snimke i katastarskog plana, a također putem detaljne reambulacije terena, primjećene su osebujnosti u parcelaciji poluotoka koje omogućuju djelomičnu rekonstrukciju antičke gradske mreže. Te su pretpostavke potvrđene i arheološkim nalazima na pojedinim parcelama. Poluotok s današnjim naseljem podijeljen je, naime, u dva dijela, i to neizgrađenu makijom i šumom obraslu zapadnu polovicu i jugoistočni dio poluotoka koji pokriva današnja jezgra grada. Granica se proteže istočno od najviše tačke poluotoka, gdje leži današnje groblje; teren se ovdje strmo ruši prema perifernim kućama Cavtata.

Zapadni, nenaseljeni dio u katastarskom je planu podijeljen u mnoge više ili manje pravilne parcele, bez obzira da li se radi o plodnoj južnoj ili pošumljenoj i prilično stjenovitoj sjevernoj padini. Na južnoj su strani utvrđene antičke ruševine većih građevnih kompleksa (detaljnije ćemo ih opisati kasnije), smjer tih zidova podudara se s međama postojeće parcelacije, pogotovo zidovi velikog ob-

Sl. 6) Tlocrt male cisterne (plan 2 br. 4); Sl. 7) Presjek cisterne (plan 2 br. 4)

jekta (vile) na rtu. Srodna se parcelacija javlja i u danas izgrađenom dijelu poluotoka te je lako moguće da je ona diktirana starijim rasterom puteva, zidova i gomila. Izgradnja rimskog grada svakako se proširila i preko područja ranije antičke nekropole jer se na nekoliko mjesta unutar današnjeg Cavtata nalaze tragovi temeljnih zidova, mozaika i antičkog gruha. U dvorištu kuće Moretti nalazi se nekoliko fragmenata koji vjerojatno potječu od starokršćanskog objekta no nije pouzdano da li su oni in situ.

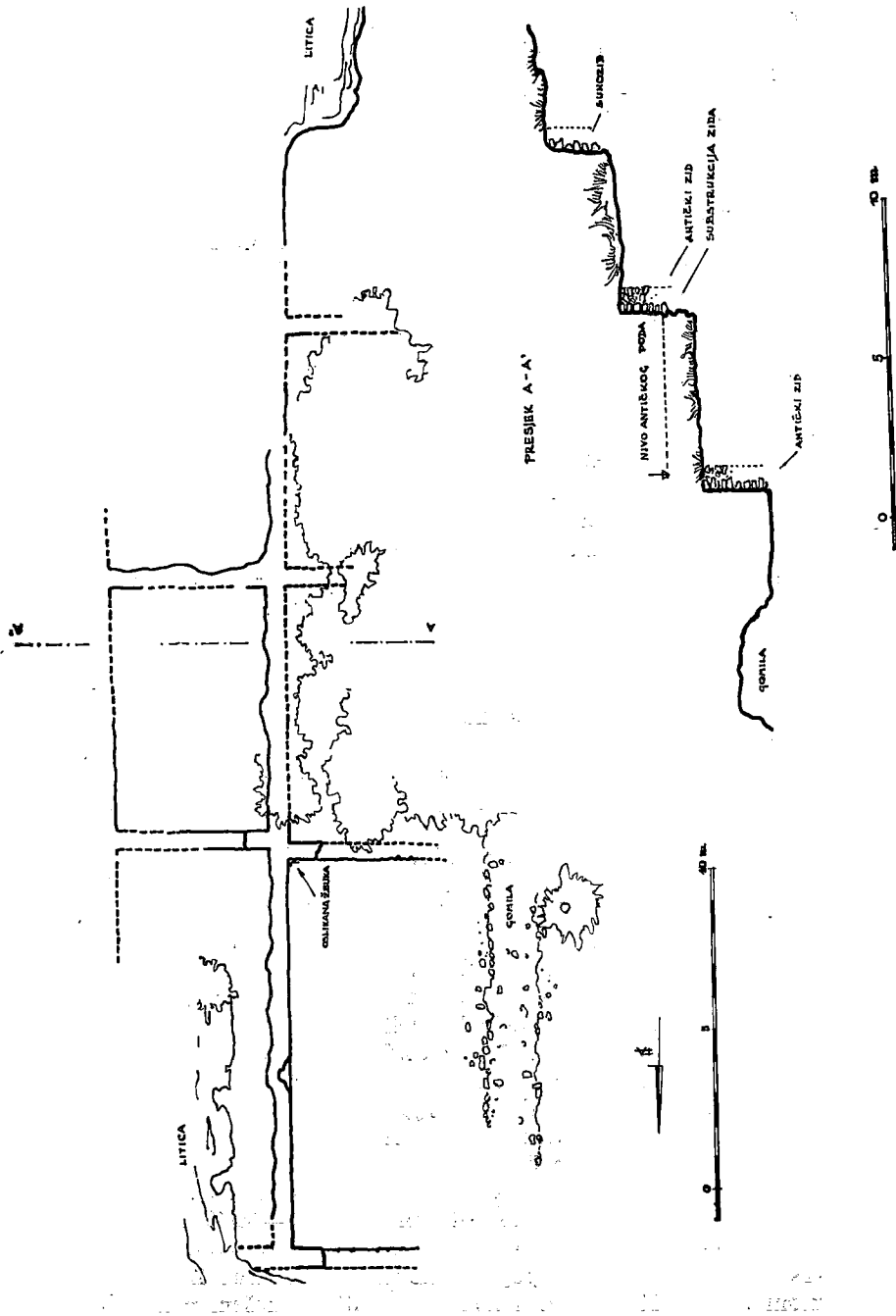
Većina epigrafskih spomenika iz Cavtata nađena je, prema Mommsenu,⁴⁰⁾ na području koje on naziva »Ragusa Vecchia«, Nema, dakle, tačnijih podataka da li su ti natpisi pronađeni unutar današnjeg naselja, ili izvan njega u zapadnoj polovici poluotoka. Konačno, sav je antički građevni materijal i onako korišten za izgradnju grada u 15. st. a dobrim dijelom i ranije za gradnju Dubrovnika,⁴¹⁾ pa i eventualna naknadna utvrđivanja mjesta nalaza mogu dovesti do zabuna.

Sadržaj nekih natpisa govori o podizanju ili uzdržavanju javnih objekata; tako CIL III 1749. spominje izgradnju portika, CIL III 1750. obnovu i uzdržavanje cisterne, i to o vlastitom trošku gradskih funkcionera. Amfiteatar koji spominje Mommsen⁴²⁾ u Cavtatu nije utvrđen i ima malo vjerojatnosti da je postojao jer bi jedan tako monumentalni i solidan objekt, uza sve kasnije eksploatacije, ipak ostavio vidljivih tragova. Vjerojatno je Mommsen postojanje amfiteatra zaključio na osnovi natpisa CIL III 1745, gdje se spominje priređivanje igara.

Jedan vrlo zanimljiv javni objekt nalazi se zapadno od franjevačkog samostana; Evans ga je istraživao 1878. god.⁴³⁾ i došao do zaključka da se radi o javnim termanama, ali su ruševine već onda bile u tako lošem stanju da rekonstrukcija tlocrta nije bila moguća. Dosta je vidljiv još jedan detalj objekta, segment jednog polukružnog zdanja (vjerojatno piscina, T. IIIa), vrlo velikih dimenzija, prema Evansu promjera oko 14 m. Danas se zbog ruševnosti ne mogu više provjeriti ni te mjere. Konstrukcija zida bila je vrlo solidna, izvedena u kamenu i opeci sa žbukom kojoj je primješana drobljena opeka. Unutarnja zidna ploha polukružne niše izvedena je u nepropusnoj žbuci od drobljene a i fino mljevene opeke, a isto tako i pod (sl. 5). Prirodni nivo terena na tom mjestu strmo pada i čitava je površina objekta (dno piscine) ležala na umjetnoj supstrukciji od nabacanog kamena koji je tek oskudno vezan grubom, ali vrlo čvrstom vapnenom žbukom. Mjestimične tragove zidova od sličnog materijala pratimo i izvan polukružnog tlocrta. Evans napominje da je do tog objekta dopirao antički vodovod koji je na tom mjestu on lično kopao, ali mu danas više nema traga. Nešto zapadnije usčuvana je četvrtasta antička cisterna manjih dimenzija, uklopljena u neodređene zidove (sl. 6 i 7).

Na parcelama zapadno od »terma« u površinskim se nalazima svugdje javlja ruševni antički građevni materijal: opeka, komadi žbuke, poluobrađeni kameni blokovi, rastresite kockice mozaika i drugi sitni arheološki materijal, kao rano carski novac, staklo, keramika, kasnoantičke fibule itd.

Na krajnjim terasama u zapadnom dijelu prema rtu poluotoka u prošlom je stoljeću otkopana jedna oveća reprezentativna antička građevina, čiji tlocrt odaje karakteristike vile (sl. 8, 9 i T. IV a).⁴⁴⁾ Objekt se terasasto prislanja uz brdo, djelomično je uklesan u živac. Zidovi su još danas usčuvani do preko 2 m visine. Vrlo solidna, lijepa tehnika zidanja kao i kvaliteta zidne žbuke s usčuvanim slojem boja odaje ranija stoljeća. Pod nekih prostorija bio je izveden u mozaiku. U šutu okolnih gomila leže tegule, ulomci profilirane štukature, kompozitnih kapitela kao

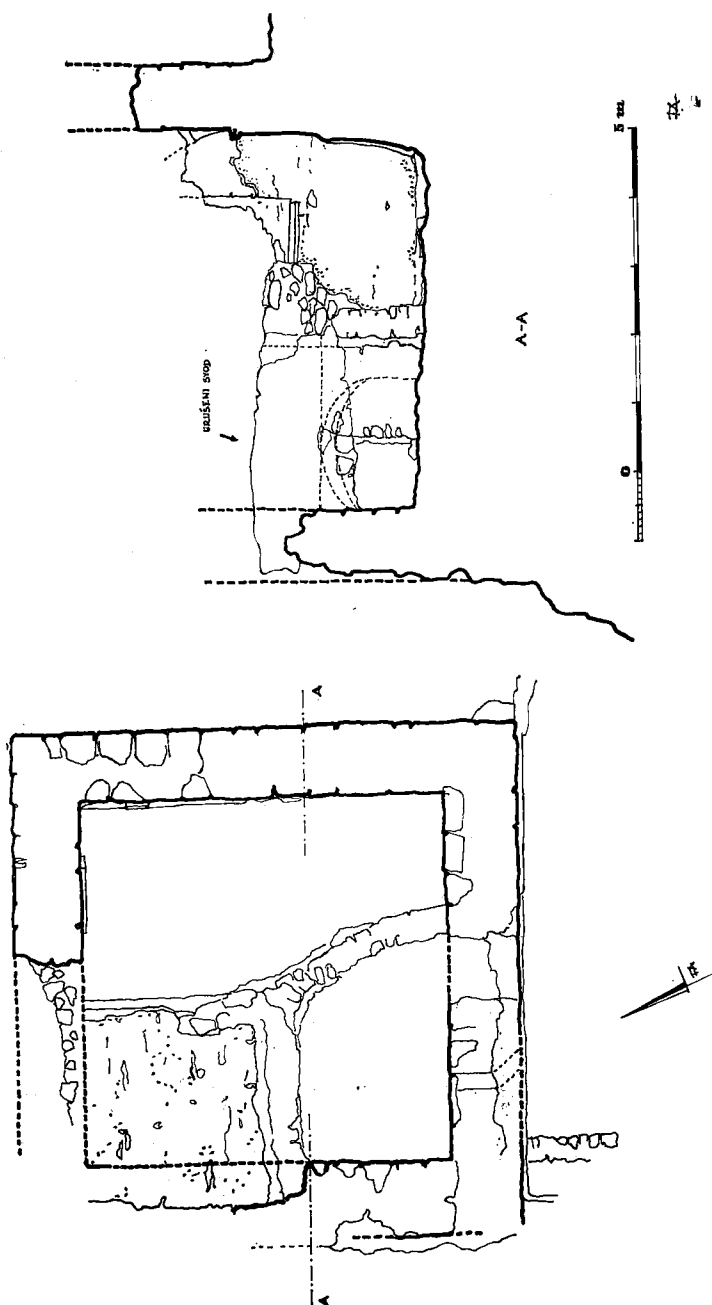
Sl. 8) Tlocrt »vile« (plan 2 br. 3); Sl. 9) Presjek »vile«

okolnih gomila leže tegule, ulomci profilirane štukature, kompozitnih kapitela kao i višebojnih mramornih ploča od zidne oplata ili popločenja poda — uglavnom bogat kućni ures koji odaje raskošni karakter ovog objekta.⁴⁵⁾

Prilično visok životni standard cavtatskih stanovnika u rimsko doba potvrđuje gradski vodovod (sl. 2 (7) i T. III b, III c). Trasu mu je u prošlom stoljeću zacrtao Evans, a u okviru već spomenutih nedavnih istraživanja snimljeni su pojedini detalji vodovoda koji se podudaraju s Evansovim navodima. Dobar dio trase vidljiv je i na avionskoj snimci; od prevlake poluotoka trasa vodovoda prati jednim dijelom staru cestu koja vodi iz grada, a onda se penje uz brdo prema crkvi sv. Đurđa i ide opet neko vrijeme usporedno s asfaltnom cestom za Zvekovicu, odnosno za magistralu. Uz jugoistočni rub te ceste vidljivo je na nekoliko mjesta lice zida koji na prvi pogled djeluje kao obični ogradni suhozid. Pri pažljivom promatranju primjećuju se u donjim redovima tragovi vezivne žbuke, a mjestimice i kompaktni sloj žbuke debljine cca 20 cm. To je temeljni zid vodovoda koji je u donjem dijelu građen poput monolitnog zidanog korita, a u gornjim dijelovima nadograđivan zidom od sitnog kamena u čvrstom mortu. Ukupna širina dna vodovoda iznosi 1,10—1,20 m, unutarnja širina korita 0,58 m, a visina vodovodnog kanala na ovom se mjestu ne može odrediti jer je već skoro sasvim urušen. Prema Evansu⁴⁶⁾ visina unutarnjeg profila iznosila je 1,75 m. Materijal od kojeg je građen donji sloj vodovoda još danas odolijeva smrzavici i vegetaciji na onim mjestima gdje ga je ljudska ruka poštedila. Betonska je masa vrlo čvrsta, vezivo je vapnena žbuka bez dodatka mljevene opeke, a grubom agregatu — kamenu drobljencu primješana je lomljena opeka, profila oko 3 cm, vrlo guste fature. Bočne stijene i dno su zaglađeni s unutarnje strane korita i tu se prihvatio, prilikom proticanja vode, tanak sloj sedre. Kanal je bio presvođen polukružnim svodom od opeke. Gdje je teren zahtijevao, trasa je usječena u živu stjenu, ili je, prema potrebi, kombinirano nadograđivana (usporedi snimku profila kod Evansa). Prema pričanju mještana u blizini je Zvekovice vodovod ušćuvan sve do početka svoda. Ukupna trasa opisanog vodovoda dugačka je oko 20 km, počinje u Konavlima kod Vodovallje, a svršava u Cavtatu, navodno u liniji objekta br. 2, prema priloženom planu (navodne terme).

Velika udaljenost izvora koji je putem vodovoda u antičko doba opskrbljivao grad vodom navodi na pomisao da su stanovnici Epidaura u slučaju potrebe, raspolagali još i s rezervnim izvorima. Neki su izvori i na Obodu te im je kao rezervoar možda služila već spomenuta »kula Sutivan« (sl. 10 i 11). Uži lokalitet na kojem se objekt nalazi zove se Donji Obod. Tlocrt tog objekta pravilnog je četvrtastog oblika i jednim je dijelom usječen u strminu i temeljen na živcu. Danas je ušćuvan u visini od oko 4 m. Zidovi debeli oko 1 m zatvaraju jedinstvenu prostoriju, dimenzija 5,30 × 5,30 m. Na visini od 2,50 m od nivoa nekadanjeg poda nalazi se profilirana kamena konzola koja je podržavala križni svod. Jedan veliki blok urušenog svoda leži još i danas u sjevernom uglu prostorije. Svod je bio građen od kamena i sedre u kompaktnom sloju žbuke, dok su zidovi građeni od nepravilnog kamena u vrlo čvrstoj žbuci od sitnog pijeska i vapna, uz neznanat dodatak fino drobljene opeke. Vanjski plašt tih zidova izveden je u velikim poluobrađenim kamenim blokovima, dimenzija 30/40—30/60 cm (sl. IIa i 11). Objekt daje izvana dojam fortifikacije; nema također ni otvora pri dnu, no unutarnja površina zidova građena je poput antičkih cisterna. Zidovi su ožbukani vrlo čvrstom gustom žbukom, a u donjem su dijelu skošeni prema unutra.

Sl. 10) Tlocrt i presjek objekta Sutivan

Uz problem opskrbe pitkom vodom moramo spomenuti i jezerce sa slatkom vodom u spilji Šipun koja se nalazi unutar samoga grada i koja i inače zavrijeđuje da joj posvetimo više pažnje.

Nije mi poznato da li je spilja sistematski istraživana od speleologa no ona je u svakom slučaju privlačna i za arheologa. Ulaz u spilju nalazi se otprilike na sredini cavtatskog poluotoka, na sjevernoj padini, a formiran je kao uski usjek u stijeni. Teren je prema silazu umjetno izravnani dok djelomično usječene i djelomično dograđene stepenice vode u strmi silazni hodnik. Nakon desetak stepenica hodnik se dijeli u dva kraka. Desni krak silazi niz brdo, savijajući se spiralno i svršava negdje oko četrdesete stepenice gdje se pojavljuje slatkovodno jezerce. Lijevo sa krakom, preko dvije nešto proširene prostorije, dolazi do 3—4 m duboke i strme jame, koja svršava ovećom prostorijom duljine oko 6 m. Vjerojatno je spilja prolazna i dalje.¹⁷⁾ Njeni su zidovi mjestimićno zacrnjeni ćađom koja možda potjeće i iz vremena posljednjeg rata, jednako kao i željezni pridržaći u desnom rovu. Klima u spilji je, prema prvim dojmovima, vrlo povoljna i postoji mogućnost da je nekada služila i za stanovanje ili barem kao dobar zbijeg, a Evans joj pridaje kultno znaćenje.¹⁸⁾

O rimskim putevima koji su vodili prema gradu nemamo još ćvrstih terenskih podataka, ali pretpostavljamo da se jedan put spuštao s Oboda prolazeći pokraj nekropole u Tihoj. U produžetku osovine cavtatskog poluotoka također postoji jedan vrlo stari široki put sa solidno građenim gornjim strojem od poluobraćenog kamena. Trasa tog puta prati na izlasku iz grada jedno vrijeme trasu antićkog vodovoda, a kod crkve sv. Đurđa odvaja se od linije vodovoda i nastavlja se u smjeru Moćića, kako proizlazi iz avionske snimke i terenske reambulacije.¹⁹⁾

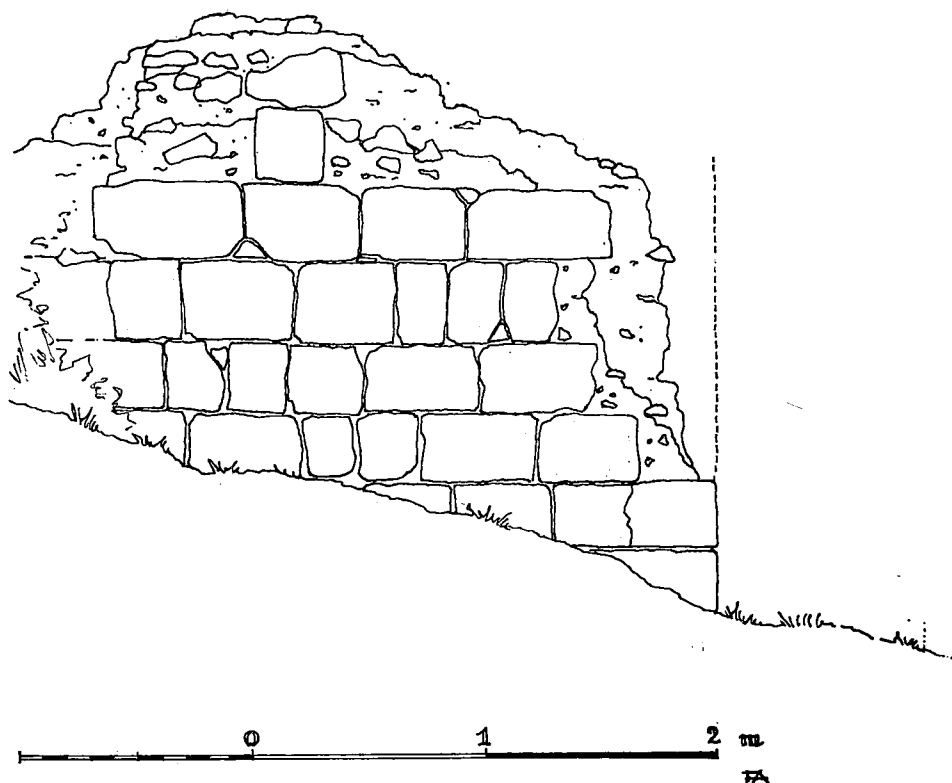
Lokaciju antićkog pristaništa potvrđuju možda brojni nalazi u moru kako u sjeveroistoćnoj tako i u jugozapadnoj luci, pogotovo amfore i ostala keramika, kameni blokovi i sl. No za jedno graćeno pristanište ima više vjerojatnosti u današnjoj luci, o ćemu se donose podaci i u literaturi.²⁰⁾

*

Izneseni urbani elementi ne upotpunjuju nam samo topografsku sliku Epidaura, nego mogu na izvjestan naćin poslužit i kao oslonac za utvrđivanje pravnog statusa antićkog grada.

U prilog tezi da je Epidaur²¹⁾ bio rimska kolonija²²⁾ i to dedukcijska, koja je imala svoj ager, govori jedan urbani elemenat, a to je već opisani vodovod. Već je Evans primjetio da je profil vodovoda na izvoru mnogo veći od onoga u samom gradu te je pretpostavio da je višak vode bio korišten za natapanje polja u Konavlima.²³⁾ Na osnovi avionskih snimaka i topografske karte Konavla utvrđena je vrlo pravilna parcelacija polja koja se u nekim detaljima poklapa s dimenzijama centurija (700 × 700 m).²⁴⁾ Nije naroćito sigurno da bi ovo, od Narone prilićno udaljeno polje, pripadalo maronskom ageru. Mogli bismo dakle ager u Konavlima uzeti još kao jedan prilog studijama za utvrđivanje polićko-upravnog statusa Epidaura.

Da li se Epidaur razvio iz ranijeg ilirskog naselja, ili se formirao tek u antićko doba pod specifićnim uslovima razvijene trgovine ili sistematskog naseljanja u vrijeme dedukcije?

Sl. 11) Detalj istočnog zida Sutivana, vanjsko lice

Novak pretpostavlja da se antički grad razvio iz prehistorijskog naselja već u brončano, a najkasnije u željezno doba. Ovo prehistorijsko naselje smještava on uz današnji Cavtat, na povišeni dio poluotoka gdje je danas groblje.²⁵⁾ Možda će jednoga dana arheološki nalazi ovu pretpostavljenu lokaciju i potvrditi.

Tragove koji ukazuju na autohtono naselje pratimo i na obližnjoj, već spomenutoj uzvisini Obod. I nekoliko kilometara udaljene gradine Spilani i Gradac također obiluju nalazima prehistorijske keramike. Obližnji toponimi Gradina (kota 562) i Stražišće (kota 701) vrlo su značajni, kao i grobne gomile u najbližoj okolini Cavtata.²⁶⁾ Pitanje je samo kojim su užim razdobljima svi nabrojani lokaliteti pripadali i kojeg su oni udjela imali pri stvaranju nove stambene aglomeracije na cavtatskom poluotoku, a taj će problem, nadajmo se, osvijetliti buduća sistematska arheološka istraživanja.

BILJEŠKE

1. Prema neobjavljenom rukopisu L. Beritića, kojem na ovom mjestu najsrdačnije zahvaljujem.
2. O istraživanjima Epidaura usp. prvenstveno A. J. Evans, *Antiquarian researches in Illyricum*, Westminster 1883; CIL III p. 287, PWRE XI 52 s. v. *Epidaurum* (K. Patsch); također A. Mayer, *Doprinosi poznavanju rimskih cesta u Dalmaciji*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LI, Split 1940., p. 136, kao i najnovije radove: G. Novak, *Povijest Dubrovnika od najstarijih vremena do početka VII st. (do propasti Epidauruma)*. *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* X—XI, Dubrovnik 1966., i *Quaestiones Epidauritanae*, Rad JAZU 339, Zagreb 1965., p. 117; također P. Lisičar, *Prilozi poznavanju Epidaura*, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 4, Zadar 1966. p. 25. — Od ranijih lokalnih autora najviše je podataka (ma da ne uvijek sasvim pouzdanih) dao F. M. Appendini, *Notizie storico-critiche sulla antichità, storia e letteratura de Ragusei*, 1802.

U okviru zaštitnih akcija uz Jadransku magistralu vršila je ekipa Arheološkog instituta Filozofskog fakulteta u Zagrebu, pod vodstvom dr Duje Rendića-Miočevića terenska istraživanja nekih sektora u okolici Dubrovnika, uključivši i Cavtat. U tim je istraživanjima sudjelovala i potpisana. Akciju je organizirao Savezni institut za zaštitu spomenika kulture i Zavod za zaštitu spomenika kulture u Dubrovniku.
3. Usp. Appendini p. 49. God. 1965 i 1967. vršena su u Tihom pod nadzorom Arheološkog instituta sondažna istraživanja u vezi izgradnje novog hotela. U rasteru gustih sonda pronađen je tek jedan tanki ogradni zid uz nekoliko fragmenata grube antičke keramike. Većina sonda bila je potpuno sterilna.
4. Usp. Falcon—Barker, *1600 Years Under the Sea*, New York 1960.
5. Prema istraživanjima Arheološkog instituta 1964. g.
6. Prema podacima D. Rendića—Miočevića koji je za vrijeme gradnje vršio sondiranja zaštitnog karaktera.
7. O antičkim utvrđenjima usp. Kromayer—Veith, *Heerwesen und Kriegführen der Griechen und Römer*, München 1928., *passim*.
8. A. J. Evans, o. c. p. 12. Usp. također CIL III 1741.
9. D. Srejšević, *Rimske nekropole ranog carstva u Jugoslaviji*, *Starinar* XIII—XIV 1962—63, Beograd 1965, p. 62. Također usp. Niko Štuk, *Bull. dalm.* XXXIII, 1910., p. 151.
10. CIL III p. 287.
11. Appendini, o. c. p. 31.
12. o. c. p. 287.
13. Evans, o. c. p. 12.
14. Izvještaj o otkopanom objektu dao je Štuk u *Bull. dalm.* XXXI 1908, p. 156.
15. Appendini, o. c. p. 50 navodi u jednom od antičkih cavtatskih objekata na južnoj padini grada bogatu dekorativnu plastiku i reljef vojnika u domaćoj nošnji, reljef s upregnutim kolima i torzo jednog ženskog božanstva. Prema opisu ova plastika možda potječe iz spomenute vile.
16. o. c. p. 8 i 9.
17. Falcon Barker, o. c. p. 83 također daje opis spilje iz aspekta podvodnog istraživanja i pretpostavlja da je spilja direktno povezana s morem.
18. Evans, o. c. p. 18.

19. Za mrežu antičkih cesta u široj okolici Cavtata usp. Evans, o. c. p. 12; nadalje Mayer, o. c. p. 136 i 139. Zanimljiv podatak daje I. Marović, Arheološka istraživanja u okolici Dubrovnika, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, Dubrovnik 1956, p. 15.
20. Pristanište u Epidauru spominje Lehman—Hertleben, Die antiken Hafenanlagen des Mittelmeeres, Clio, Beiheft XIV, Leipzig 1923, p. 254. U moru kod današnjeg pristaništa pronađen je 1925. g. prilikom čišćenja luke jedan veći zid, možda ostatak pristanišnog objekta.
21. CIL III p. 287. O imenu grada usp. Novak, Quaestiones p. 102.
22. Plinije, n. h. III 144, ubraja Epidaur među rimske kolonije što prihvaća i Mommsen CIL III p. 287, a u novije vrijeme i Suić, Pravni položaj grčkih gradova u Manijskom zalivu za rimske vladavine, Diadora 1, Zadar 1959, p. 152, Novak, Povijest Dubrovnika, p. 35.
23. Evans, o. c. p. 9.
24. Ovoim se prilikom srdačno zahvaljujem prof. M. Suiću na pomoći.
25. Novak, Quaestiones, p. 120.
26. Novak, Quaestiones, p. 116, Appendini o. c. 29.

ZUSAMMENFASSUNG

Längs der Halbinsel zwischen den Buchten Tiha und Luka wo sich, in ihrem östlichen Teil, die heutige Siedlung Cavtat befindet (Abb. 1. und T. Ia, Ib) sind Ruinen einiger antiker Gebäude zu bemerken, (Abb. 2) auf Grunde deren schon Mommsen¹⁰⁾ und besonders Evans²⁾ die Stelle der antiken Siedlung Epidaurum, festgestellt haben.

Durch neue Forschungen* ist auf Grunde der topographischen und Luftaufnahmen, sowie durch gründliche Umgehung und Aufnehmen der oberflächlichen Baureste, ein engerer Rahmen der römischen Siedlung dargegeben.

Die Lage der Nekropolen, deren früheste, mit keramischen Urnen und zylindrischen Steinurnen⁹⁾ sich östlich vom heutigen Friedhof, am mittleren Hügel der Halbinsel verbreitet, lässt vermuten, dass sich der früheste Stadtkern (jedenfalls schon im I Jrh. u. Zr.) westlich davon am öden Gelände gegen das Kap ausstreckte. Dieser Phase gehört wahrscheinlich eine Festungsmauer (Abb. 2 Nr. 1 und 1', Abb. 4, T. IIb) die man am östlichen Hang des Hügels, sowie auch südlich am Ufer in einigen Bauresten erkennen lässt.

Unter den erwähnten Ruinen sind einige Gebäude bemerkenswert, die in jeder Hinsicht einen städtischen Charakter tragen, besonders die vom Evans teilweise ausgegrabenen Thermen, (Abb. 2 Nr. 2, Abb. 5, T. IIIa) und eine räumliche Villa am Kap. (Abb. 2 Nr. 3, Abb. 6, Abb. 7, T. IVa). Dazu ist auch die teilweise noch erhaltene Wasserleitung zu erwähnen, die das Trinkwasser von der ungefähr 20 Km entfernten Gegend Vodovalje in der Ebene Konavli führt. Diese Wasserleitung soll einigermassen auch für die Frage des Kolonialstatus der Stadt von Bedeutung gewesen sein. Schon Evans bemerkte¹⁰⁾, dass das Durchmesser der Wasserleitung an der Quelle viel grösser sei als jenes in der Stadt und der Überschuss des Wassers sollte zur Bewässerung der Felder in Konavli gedient haben. Dies könnten wir uns wohl durch eine planierte Centuriation erklären.

Epidaurum als römische Kolonie erwähnt schon Plinius,²²⁾ sie wird auch in einigen bisher noch bestrittenen Inschriften angedeutet²⁰⁾ nun könnten wir diese Annahme wohl auch durch weitere Bearbeitung und Erforschung des naheliegenden Agers unterstützen.

In der späteren Antike hat sich die Siedlung über das Gelände der ehemaligen Nekropolen gegen Osten verbreitet und reichte wahrscheinlich bis an das Festland, die Fläche der heutigen Siedlung inbegriffen. Man findet nämlich auch hier, nebst zahlreichen Leichengräbern einige Bauspuren aus römischer Zeit, in Felsen eingehauene Treppen, Mörtelschichten u.a. Interessant sind die in einem Garten mitten in der Stadt entdeckten, bearbeiteten Steinblöcke, die einem frühchristlichen Kirchenbau gehören könnten.

Zur Frage der Entwicklung der Siedlung soll man auch die unterirdische Grotte Šipun erwähnen, sie verfügt über reichliche Menge Trinkwasser und der Eingang befindet sich am nördlichen Hang der Halbinsel. Evans bezeichnet die Grotte als eine antike Kultstätte.¹⁸⁾

Ausser der Stadt in der Gegend Obod steht noch eine ziemlich gut erhaltene Ruine eines Gebäudes, das zum Zweck der Wasserversorgung diente. Es handelt sich um eine römische Zisterne, die wahrscheinlich im Mittelalter in eine christliche Kapelle, Sutivan genannt, umgebaut wurde (Abb. 10, Abb. 11, Abb. 12, T. II a). An dieser Stelle⁹⁾ wurde die bekannte Inschrift Dolabelas gefunden (CIL III 1741).

Die antiken Strassen die zur Stadt führten, sind durch die Lage der Nekropolen festzustellen, teilweise werden sie aber auch noch mit den bestehenden Wegen übereinstimmen, was besonders in den Luftaufnahmen zum Vorschein kommt.

Die Spuren des antiken Hafens wurden im heutigen Hafen (Luka) festgestellt,⁷⁾ es gibt aber auch Beweise für einen Ankerplatz in der Bucht Tiha.

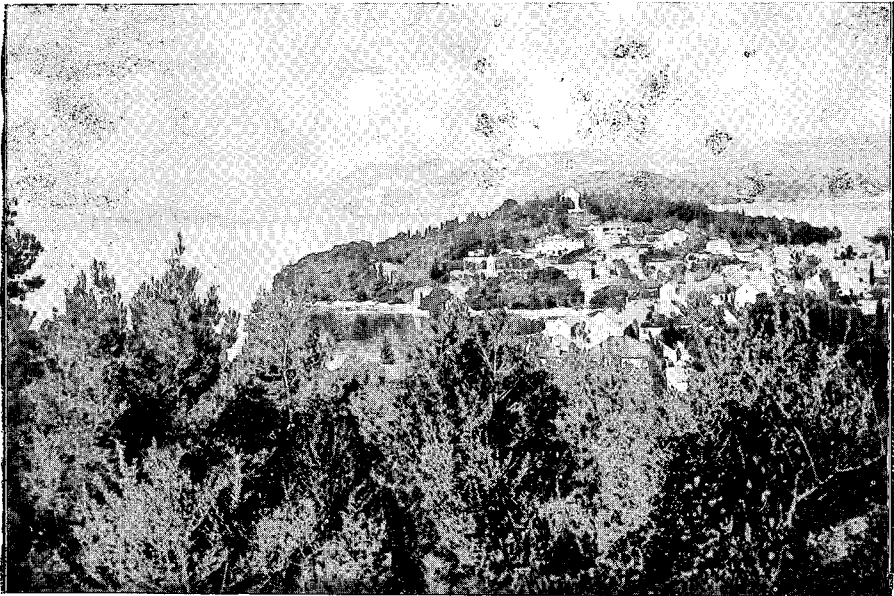
Architekturreste, die um die genannten Buchten liegen, gehören nicht mehr zu dem antiken Stadtkern, es werden wohl Ruinen der vorstädtischen Villen oder auch Werkstätten gewesen sein. Einige Mauern verfolgt man auch unter dem Meeresspiegel (besonders in der Cista Luka), diese Mauern sind wohl durch die Veränderung des Meeresniveau unter das Wasser geraten, und Gerüchte um eine angeblich »ins Meer versunkene griechische Stadt« in der Bucht Tiha sind wissenschaftlich nicht unterstützt, da man bis heute in Cavtat keine griechische Kolonie feststellen konnte. Man setzt aber voraus dass sich am nördlichen Rand der Tiha auf der Erhöhung Obod, eine vorrömische, einheimische Siedlung befunden hat, was durch die oberflächlichen keramischen Funde und durch die in den Felsen eingeschnittenen Grundrisse der Wohngebäude zu vermuten ist. Auch das Toponym Obod (Ring), sowie auch die naheliegenden Quellen und vor allem die Hügelgräber in der nächsten Umgebung, unterstützen diese Annahme.

Am südlichen Hang der Erhöhung Obod sind während der Ausgrabungen (geleitet vom D. Rendić—Miočević), vorgeschichtliche Funde (Keramik, Schmuck, auch ein Geldstück der sizilianischen Stadt Akragas), zum Vorschein gekommen.

In seiner Arbeit »Quaestiones Epidauritanae«, setzt G. Novak eine vorgeschichtliche, schon bronzezeitliche Siedlung am mittleren Hügel der Halbinsel voraus. Doch gibt es in der Umgebung von Cavtat noch etliche vorgeschichtliche Fundorte wie Spilan, Gradac oder die noch näher liegenden Gradina und Stražišće, die vielleicht auch eine Rolle in der Entwicklung der antiken Siedlung gespielt haben. Hoffentlich wird man durch weitere Forschungen und vorerst durch gründliche Ausgrabungen der antiken Siedlung etwas mehr über ihre Herkunft und Entwicklung, und nebenbei auch über die Symbiose der illyrisch-römischen Siedlungen, sagen können.

---

* Im Jahre 1963 und 1964 wurden, unter der Leitung des Archäologischen Instituts in Zagreb (dessen Mitarbeiter auch die Unterschriebene ist), archäologische Forschungen in der Stadt Cavtat und ihrer Umgebung durchgeführt. Die genannten Forschungen wurden im Rahmen einer ausgedehnten Aktion des Denkmalschutzes an der Adriatischen Küste organisiert und sollten unter anderem auch das topographisch-historische Bild der antiken Siedlung Epidaurum vervollkommen.

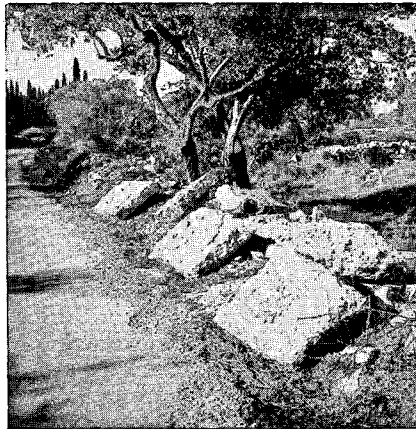

Ia Pogled na Cavtat sa sjeveroistoka; Ib Zračna snimka Cavtata (Agencija za fotodokumentaciju, Zagreb)

Ia Sutivan, antička cisterna, detalj istočnog vanjskog lica zida; I Ib Detalj arhitekture uz južni obalni put (Plan 2 br. 1.)

IIIa Detalj polukružne niše ili piscine navodnih terma (Plan 2 br. 2.); IIIb, c Ostaci antičkog vodovoda kraj crkve sv. Đurđa

T. IV

OPVSCVLA ARCHAEOLOGICA VI
A. Faber, Prilog topografiji ilirsko-rimskog Epidaura

IVa Detalj »vile« na rtu poluotoka (Plan 2 br. 3.); IVb Jedan od antičkih grobova u dvorištu kuće Bendiš, Zorina ul.